

LÉTAY LÁSZLÓ

VÁROS – VÁROSKÖZPONT – VÁROSIASSÁG

HOL A KÖZPONT?

A hazai városokban (és a városokban általában) a központ mind területileg, mind népességi szempontból aránylag kis hányadot képvisel. Kolozsvár esetében például a területi arány körülbelül 1/40, és ma, a nagy külvárosi lakónegyedek megépülése után, a népességi arány is lecsökkent.

Jogos tehát a kérdés: hogy ha a központ mennyiségileg minden téren ennyire jelentéktelen, akkor miért foglalkozunk vele? A válasz: mert a városközpont egy minden egyébtől különböző és különleges városmodell (paradoxon, hogy a leghagyományosabb városforma napjainkban városmodellé lép elő), melyet az utóbbi évtizedekben elhanyagoltunk, értékeit, szerepét alábecsültük, de korszerű urbanisztikai termékeink hiányosságai ismét ráterelik a figyelmet. Ezenkívül épp a városok nagymértékű terjeszkedése, a jellegtelen és kereskedelmi-szociális szempontból sem kellőképpen felszerelt lakónegyedek megjelenése értékelte fel ma a városközpont szerepét.

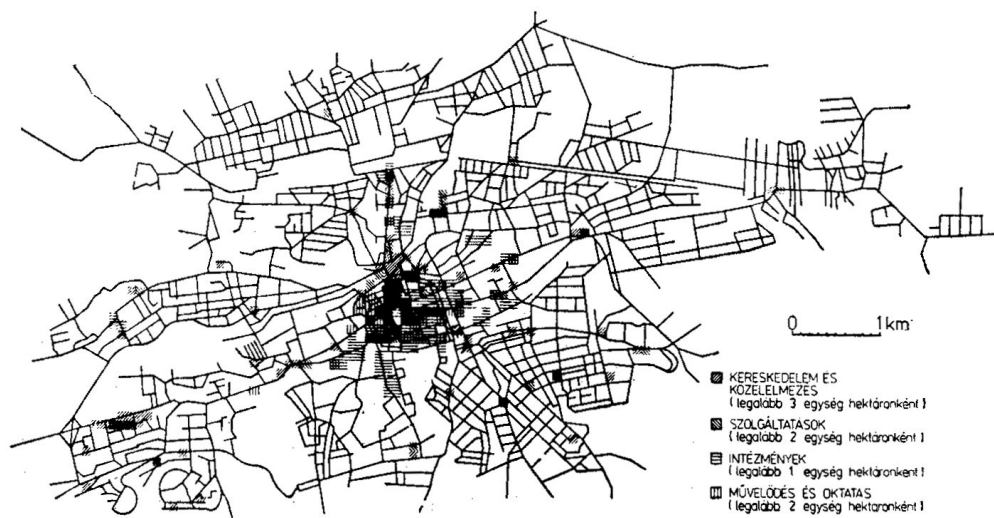
De egyáltalán mit nevezhetünk központnak? Térbeli meghatározása végeredményben egyet jelent magának a központ fogalomnak a meghatározásával, az ennek során elfogadott szempontok alkalmazása ugyanis automatikusan megadja a központ fizikai kiterjedését.

A városközpont fogalom meghatározása régi és egyben elnyúlhatatlan urbanisztikai téma, ezért itt nem bonyolódunk bele, de szinte az összes szempont a központnak a város gazdasági-társadalmi életében betöltött szerepére vonatkozik, leginkább pedig azok a szempontok érvényesek, melyek a központnak nem a statikus tulajdonságaival (a gazdasági-társadalmi rendeltetésű objektumok száma, elhelyezése stb.), hanem a városi élet dinamikus folyamataiban való részvételével kapcsolatosak. „*Központiságon* egy helység vagy övezet azon rangját értjük, mely abból adódik, hogy ott több nyilvános és privát kiszolgáló létesítmény található, mint amennyit a saját szükséglet megkövetel. Ez a főleg a nem helybeli fogyasztót szolgálja. Ugyanígy *központi övezetként* tekinthetjük egy városon belül azokat az övezeteket, melyeknek nem kizárólagos rendeltetése a lakás vagy a munka, hanem rendeltetésükhöz hozzáadódik egy, a saját területüknél kiterjedtebb befolyási övezet árukkal és szolgáltatásokkal való ellátása” (Herbert Kallmayer).

A központi övezetek térbeli meghatározásának leghelyesebb módja ezért az áru- és szolgáltatás-forgalom intenzitásának vizsgálata lenne, de ez a forgalmat szolgáló létesítmények számának és elhelyezkedésének vizsgálatával is megbízhatóan helyettesíthető. Nem feltétlenül kerülünk itt ellentmondásba a dinamikus oldal elsőbbségének az iménti hangsúlyozásával. (Bár elvileg lehetséges, hogy egyik vagy másik övezet felszereltsége magasabb színvonalú legyen, s ekkor a közhasznú objektumok vizsgált kategóriájából kialakuló textúra sűrűsödése – például az átlagos-

nál több üzlet egységnyi területen – csupán helyi jelentőségű maradjon, anélkül, hogy központiségra utalna, a hazai városokban nem találunk „gazdag” és „szegény” negyedeket, illetve, ha színvonalbeli különbségek mégis előfordulnak, ezek tárgyunk szempontjából nem jelentősek.) Ezért valamely textúrának a város bizonyos területén megfigyelhető sűrűsödése általában kiterjedtebb övezet kiszolgálásával, cserefolyamatok lezajlásával jár együtt, s mint ilyen, bizonyos mértékű központi jelleget eredményez (persze csak *egy* bizonyos fajtáját – ameddig csak egy textúrát vizsgálunk). Ugyanilyen alapon a textúrák egymásra helyezése megbízhatóan jelzi a központi funkciókat betöltő terület, vagyis a városközpont elhelyezkedését.

Mint láttuk, központnak azt a területet tekinthetjük, mely az egész város számára nyújt bizonyos fajta szolgáltatásokat. Azonban pusztán az a tény, hogy valamely városi övezet a város nagyobb területeit vagy éppen az egész várost kiszolgálja, még nem eredményez városközpontot, legalábbis nem olyan jellegűt, mint a hagyományos városközpontok, melyeket épp különleges, e tény által még korántsem garantált tulajdonságaik miatt tartottunk vizsgálatra érdemeseknek. Elvégre számos olyan „központszerűséget” ismerünk, melyek városnyi lakónegyedeket szolgálnak ki, s melyekről – anélkül, hogy lebecsülnénk őket – meg kell állapítanunk, hogy igencsak távol állnak attól, hogy a hagyományos városközpontokkal felvegyék a versenyt. Még akkor is, ha aránylag nagyfokú bennük a változatosság, és mindenfajta igényt kielégítenek (van bennük áruház, szaküzletek, többfajta vendéglátóipari egység, mozi, kultúrház stb. – persze az ilyesmi ritka). A „városias városközpont” egyik feltétele az, hogy ezen túlmenően az azonos funkciójú elemekből is több legyen egymás mellett viszonylag kis területen, mely így a várost nemcsak ki-

szolgálja, hanem „többszörösen kiszolgálja”, vagyis az igények teljes skálája kielégíthető a megfelelő közhasznú objektumok több, közös elemet nem tartalmazó csoportosítása révén is. Közérthetőbben: X. Y. vásárolhat az A áruházban, ehet-ihat a B vendéglőben, filmet nézhet a C moziban stb., de ugyanígy látogathatja a D áruházat, az E vendéglőt, az F mozit

stb., és ezt még folytatni lehet egy harmadik, negyedik csoportosítással és így tovább. Olyan ez, mintha ebben a – nyilván nagyobb várost feltételező – központban egyszerre több városnegyedi vagy kisvárosi „központ” működne egyidőben, egymással „összekeverve”, egymást átfedve. Ez egyébként a hagyományos városközpontok leghétköznapibb mai valósága, nem úgy azonban a lakónegyedeké, ahol – ha van is több ugyanolyan rendeltetésű objektumból – ezek egymástól távol, általában más rendeltetésűekkel együtt, „komplexumokban” csoportosítva találhatók. Ez a fajta változatosság – tehát nem (csak) a bő választék, hanem az azonos rendeltetésű objektumok közötti *választási lehetőség* – az, amit „változatosságon” értenük kell, amikor ezt a fogalmat a városiasság, illetve a központi jelleg sarkköveként emlegetjük.

És közbevetve jegyezzük meg, hogy ezt a fajta változatosságot (s vele együtt a városiasságot) veszélyezteti mind az alkotóelemek csoportosítása („komplexumok”), mind az alkotóelemek méreteinek növekedése és a velejáró funkció-tömörítés, az a tendencia, hogy például sok kis üzlet helyett nagyáruházak, majd gigászi méretű bevásárlóközpontok jelenjenek meg, nyilvánvalóan kisebb számban. (A textúra-vizsgálatok ilyen szempontból egyenesen jobbak, mint az áru- és szolgáltatás-forgalom intenzitásának vizsgálata, mert – amennyiben szigorúan csak az objektumok számát vesszük figyelembe, méreteiket pedig elhanyagoljuk – egy óriás-objektum, mely a forgalom szempontjából sok kis egységgel egyenrangú, nem eredményez textúra-sűrűsödést. Ugyanígy nem keletkezik textúra-sűrűsödés a „komplexumok”-ba való csoportosítás esetében sem, az azonos rendeltetésű objektumok közötti távolság megnövekedése miatt. A textúra-vizsgálat tehát a városiasság fentebb jelzett eltűnési folyamatait is híven kimutatja, amennyiben ezek bekövetkeznek.)

Kolozsvár esetében a textúrák vizsgálata városközpontként a várfalak által határolt történelmi várost és az azt szorosan övező területet jelöli meg. (Lásd az ábrát.)

A VÁROSKÖZPONT MAI HELYZETE

Bár jelen írásban elsősorban a központnak az egész város szempontjából betöltött és betöltendő szociális szerepe érdekel, pár szóban foglalkoznunk kell magának a központnak a belső problémáival is.

Nálunk ismeretlen a központok elnéptelenedésének Nyugaton gyakori formája, melyről Bernard Oudin például így ír: „Beáramlás a városokba, kiáramlás a külvárosokba; ez a száz év óta latens folyamat a második világháború óta félelmetes méretet öltött. Az amerikai népesség-összeírás megállapította, hogy 1970-ben az Egyesült Államok lakosságának 73,5 százaléka a több mint 2500 lakosú városokban él. Ugyanakkor azonban az ország 25 legnagyobb városa közül 13-nak kevesebb lakosa volt 1970-ben, mint 1960-ban, és a külvárosok népessége egészében véve ekkor volt először nagyobb, mint a tulajdonképpeni városoké. New Yorktól Bostonig folyamatosan terül el az, amit »conurbation«-nek, városgyűrűnek neveznek. Soha még a történelemben nem tömörült ilyen nagyszámú népesség ilyen hatalmas városi övezetben. Közben azonban magának a pólusnak, amely körül a csoportosulás létrejött, kérdésessé vált a

léte. New York, a világ legnagyobb városa, ez a »par excellence« város, a XX. század szimbóluma és csúcsteljesítménye, nemcsak minden eddiginél súlyosabb és bonyolultabb problémákkal kénytelen szembenézni, de a fennmaradásért is küzdenie kell. [...]

A következmény: a város elnéptelenedik. Elsősorban a középosztály távozik. A 60-as években 617 000 fehér lakos hagyta el New Yorkot. Ez alatt az idő alatt a város 579 000 új lakost fogadott be, túlnyomórészt négereket és puertoricóiakat, ami pénzügyileg úgy fordítható le, hogy »az adózók mennek, a segélyezettek jönnek«. Ez a költségvetés hiányának további növekedéséhez, a problémák súlyosbodásához vezet, ami újabb elköltözésekkel jár; s az okok és okozatok ördögi láncolatát nem tudják megszakítani.

A lakosság menekül, autók ezreit hagyják egyszerűen az utcán, s ami ennél is meglepőbb, lakások ezreit hagyják ott tulajdonosaik. Mindehhez most új fenyegetés járul: a vállalatok elköltözése. Ijesztő perspektíva ez egy olyan metropolis számára, amely az 500 legnagyobb amerikai vállalat közül 125-nek a székhelye. 1967 óta 22 nagyvállalat tette át székhelyét távoli peremvárosokba, Connecticutba vagy New Jersey-be közbiztonsági okok miatt, és azért, mert eredeti székhelyén nehezen tudott képzett személyzetet toborozni.”

Hát mi még ettől szerencsére messze vagyunk. Az eltérő fejlődés a társadalmi berendezkedés – és ennek kihatásaként a településpolitika – alapvető különbözőségéből ered.

Hogy azért mégsem fölösleges aggódni a történelmi központok fennmaradásáért nálunk sem, annak egészen más okai vannak. A népességi egyensúlynak a külvárosok javára történő nagymértékű eltolódása nálunk is végbement, bár nem nyugati mintára, kitelepülés révén, hanem ellenkezőleg, be- és a külvárosokban való letelepedés következtében (a pontosság kedvéért meg kell említeni, hogy azért bizonyos mértékű kitelepedés is lejátszódott, rossz belvárosi lakásokból korszerűen felszerelt lakónegyedekbe, de ez a folyamat mennyiségileg kevésbé jelentős a városi lakosságnak a gyors urbanizációból eredő növekedéséhez képest, mely fizikailag az új lakónegyedekben öltött testet).

A mennyiségi arány módosulásával egyidőben a központ lakossága minőségileg is változott. Az említett (az egész város szempontjából nem annyira, de szigorúan csak a központ szempontjából igenis jelentős) elvándorlás (elsősorban a fiatalok elvándorlása), a jobb lakáskörülményeknek a központon kívüli megvalósítása oda vezetett, hogy a központ lakossága mára érezhetően elöregedett. Szociológiai felmérések híján nem tudok pontos adatokat szolgáltatni, de a jelenség nyilvánvaló, és velejáróinak (a pénzügyi lehetőségek és a munkaképesség csökkenésének) következményei is megmutatkoznak (a lakások felszereltségének avulása, az épületek leromlása).

Ennek ellenére a városközpont nálunk még nem veszítette el vonzerejét. Főleg az utóbbi években, a lakótelepek egyhangúsága, kereskedelmi-szolgáltatási hálózatuk fejletlensége és a már-már legendássá növő közlekedési nehézségek gondoskodtak arról, hogy a városközponti lakás újból státusszimbólummá kezdjen válni. Megnyilvánul ez abban például, hogy a régi negyedek „öslakossága” mellett egyre érezhetőbben jelentkezik egy új népesség-kategória. Ennek tagjai a társadalom felsőbb réte-

geiből verbuválódnak (felelős beosztású tisztviselők, orvosok stb.), és a városközponti lakások közül a jó állagúakat és felszereltségűeket veszik célba, melyeket rendszerint tovább javítanak. Ez a folyamat nem elhanyagolható kedvező hatást gyakorolhat a városközpontra, még ha szociális és etikai szempontból kérdéseket vet is fel. Már csak azért sem, mert az ellentétes irányú polarizálódás – a legalacsonyabb jövedelműek városközpontba áramlása –, mint ahogy azt a külföld példáján lemérhetjük, még nagyobb nehézségeket okoz. Egyébként ez a folyamat szintén felfedezhető a kolozsvári központban is, ahol a legrosszabb, leghiányosabban felszerelt lakásokat mindinkább ez a kategória telepíti be, és nem javít, hanem tovább ront azok állapotán. A városok történetében jól ismert és gyakran irányt változtatott polarizációs jelenség, melynek térbeli pólusai hagyományosan a központ és a külváros voltak, ma a központon belül kezd kibontakozni, tovább növelve az amúgy is jelentős különbséget annak értékesebb és kevésbé értékes részei között. Kizárólag urbanisztikai szempontból van ennek bizonyos haszna is: egyrészt megakadályozza a különböző népességi kategóriák területi szétválását, másrészt a városközponti épületállomány természetes szelekciójaként működik. (Nem biztos azonban, hogy e kiválasztódás során nem mennek veszendőbe megőrzésre érdemes értékek is.)

A központ mai helyzetét azonban saját lakossága alakulásánál lényegesen nagyobb mértékben meghatározza az a szerepe, melyet az egész város lakossága számára betölt.

Mint említettük, a központ igazán csak az új lakónegyedek telepítése után vált fontossá. Mivel ez utóbbiak lakossága a negyeden belül sem kereskedelmi, sem szolgáltatási szükségleteit nem elégítheti ki teljesen (még kevésbé a szellemi-művelődésieket), a régi központot használó népesség számbelileg megtöbbszöröződött.

Az alábbi táblázat, mely a régi központ és a Monostor-negyed bizonyos típusú közhasznú objektumainak számát hasonlítja össze, meggyőző ebből a szempontból (1981-es adatok):

	Központ	Monostornegyed
Élelmiszerüzletek	4	9
Tej- és hentesáru üzletek	8	6
Kenyérüzletek	11	8
Zöldséges üzletek	6	12
Vendéglők, bárók	23	6
Cukrászdák	10	5
Kávézók és édességboltok	8	5
Gyógyszertárak	3	2

	Központ	Monostornegyed
Dohány- és újságárudák	17	5
Ruházati boltok	21	1
Cipőboltok	9	2
Sportfelszerelés-üzletek	2	–
Vegyüzletek	2	1
Villamossági szaküzletek	5	2
Vaskereskedések	1	–
Háztartási boltok	2	2
Rádió-tévé-javítóműhelyek	1	1
Szabóságok	15	2
Cipésműhelyek	7	2
Fodrászműhelyek és kozmetikai szalonok	16	1
Mozik	3	1
Művelődési házak, klubok, egyesületek	23	–

Megjegyzendő, hogy a táblázatban „Központ” megjelöléssel a textúra-vizsgálatból eredőnél kisebb terület, a hajdani városfalak által határolt történelmi központ szerepel, melynek nagysága 62 hektár. A Monostornegyedé 140 hektár, népessége körülbelül 80 000 fő, és eredetileg számos létesítmény építésére gondoltak. A tervezett negyedközpont még nem épült fel, és megvalósulása még sokáig fog várni magára, s a negyedet immár tizenvalahány éve lakják. A példa pedig korántsem elszigetelt.

Mindezek után nem meglepő, hogy a városközpont túlzott igénybevételnek van kitéve, ami kedvezőtlenül befolyásolja azt a módot, ahogyan feladatait ellátja. A túlterhelés jelentkezik már egyes objektumok működésében is (pl. üzletek, vendéglők, mozik túlszűfolsága), de legvilágosabban a közlekedésben nyilvánul meg, mely – közös csatorna lévén minden funkció számára – pontosan összegezi a központot érő terheléseket. A járdák bizonyos órákban tapasztalható túlszűfolsága, az autós forgalom sűrűsége s főleg a parkolóhelyek hiánya, ami kimondottan a központba irányuló célforgalomból ered, mindmegannyi beszédes jelenség.

A KÖZPONT ÉS A VÁROS

Lássuk most, hogy miért van szükségük a városlakóknak – közelebbről az új lakónegyedekben élőknek – a városközpontra. Nem is annyira a közvetlen, gyakorlati szükségleteket vizsgáljuk (ezekről már egyébként is esett szó), hanem a tágabb, részben lélektani fogantatású *szükséget*. (Egyébként mindinkább ez lesz a városközpont problémáinak megközelítési iránya, a központot érintő urbanisztikai megoldások kiválasztásában egyre inkább a város egészének szempontjait kell érvényesíteni. Ugyanis egyre inkább abba a helyzetbe kerülünk, hogy nem a hagyományos városmodellt alapul véve szemléljük az új lakónegyedeket – s beszélünk róluk mint olyanokról, melyek lehetnének jobbak vagy rosszabbak –, hanem a lakónegyedeket általánosan elterjedt, mindinkább uralkodóvá váló életkeret-típusként elfogadva kell vizsgálnunk a hagyományos várost, tehát mintegy „kívülről”.)

A ma esetleg nem a legfontosabb, de az adott urbanisztikai modellhez leginkább kapcsolódó és ezért egyéb hiányosságok felszámolása után is kedvezőtlen hatást gyakorló *monofunkcionalitás* talán a legsúlyosabb hibája lakónegyedeinknek. Ez teszi, hogy nem alakulhat ki bennük igazi városi élet. Nem is erre tervezték őket – nagyon is magukon hordják a Le Corbusier „lakógép”-elméletéből közvetlenül leszármazó urbanisztikai elvek nyomát. „Lakó-üzemek” – és mint ilyenek, rendkívül sikeresek. Minden programszerűen zajlik le bennük: reggelente a több ezres vagy több tízezres tömegek felverekszik magukat a közszállítás járműveire, ledolgozzák munkaidejüket, majd annak végeztével hazaszűfolódnak, betódulnak a negyed néhány üzletébe, aztán hazarohannak rekeszeikbe, ahol mintegy parancsszóra, azonos ritmus szerint, lezajlik az otthon élete: étkezés, házimunka, gyermeknevelés, televíziózás. Szóval működik a gépezet. De mi köze ennek a *városi* élethez? Legalább olyan kevés, mint – a legtöbbek számára ezt közvetlenül megelőző – falusi életnek. Csak hát – épp a városi múlt hiánya miatt – a frusztráció csupán kevesekben tudatosul. (Napjaink városépítése épp akkor követi el egyik legnagyobb hibáját, amikor a beáramló új lakosságot nem viszi közelebb a számára mind történelmileg, mind urbanisztikai szempontból idegen, régi városrészek megértéséhez, melyek városainknak legurbánusabb, a valódi városi értékeket és hagyományokat egyedül továbbvivő részei. Ehelyett, elhanyagolva a régi városközpontokat, azokat az újdonsült városiak szemében is deklasszálja, azt a hamis képzetet táplálva, hogy előbbieik teljes egészükben menthetetlenül elavultak, értéktelenek – ami csak adalék az amúgy is általánosan pusztító felfogáshoz, mely automatikusan egyenlőségelet tesz új és jó, illetve régi és rossz közé –, továbbá számukra élettérként, de modellként is egy újabb, több szempontból a város és a falu közé sorolható településformát, a tömbházas lakónegyedet alakítja ki – melyet persze nem ítélnünk el minden vonatkozásában, hiszen az adott urbanizációs ütemet figyelembe véve, óriási erénye, hogy segítségével sikerült elkerülni a városoknak a fejlődő országokból ismert „slumosodását”. A lakónegyedek millióknak nyújtanak kényelmes, egészséges, jól felszerelt lakásokat – de sajnos nagyjából csak ennyit. Azt a többletet, ami a *várost* jelentené, már nem.)

A frusztráció működik viszont tudat alatt. Azok, akik szabad idejükben inkább a városközpont járdáit szeretik koptatni a lakónegyedik helyett (ahol köztudott, majdhogynem természetes módon senki sem *sétál*, hanem mindenki *megy* valahova), öntudatlanul „valami más” keresnek. A monofunkcionalitás ugyanis még a szép lakónegyedeket is nyomasztóvá teszi. A „valami más” igényét részben a természet is teljesíti, s mai hirtelen felértékelődése szerintem ezzel is magyarázható, nemcsak a szennyeződéssel és a zöldterület hiányával. A természetjárás nagyon sokaknál lelki-szellemi megnyugvást hozó menekülés is.

De a természetnek megvannak a maga korlátai. A társadalmi lénynek jó közérzetéhez saját magára méretezett művi térre is szüksége van, s mivel ezt az uniformizált városnegyedekben nem találja meg, csak a régebbi városrészek jöhetnek számításba, függetlenül attól, hogy mennyire történelmiak vagy értékesek. Legnagyobb értékük különbözőségük, létezésük maga, mert a mai városokban az egyedüli megmaradt lehetőséget jelentik a „városi szabadság” fenntartására. Ez utóbbi fogalom tisztázása végett idézzük ismét Bernard Oudint:

„Ha egy szóban kellene definiálnunk a városi koncentráció létjogosultságát, azt mondhatnánk, sajátos hivatása, hogy a *szabadság helyszíne* legyen.

Mi indokolja a »szabadság« szót, amikor a város fogalmát gyakrabban asszociálják a szolgásgéval? A szabadság ugyanis az élet minden területén elméleti marad, ha nem párosul a gyakorlatban a választás lehetőségével. A választás megvalósulásához pedig a választék megléte szükséges. Súlyos tévedés a kényszerben és elnyomásban látni a szabadság egyetlen akadályát. Mit jelenthet egy spanyol vagy breton falu lakosa számára annak »szabadsága«, hogy buddhista, muzulmán vagy egyszerűen protestáns lehet? Feltéve, hogy nem ütközik szomszédai részéről semmilyen gyűlölködésbe (hagyjuk most ezt a kérdést figyelmen kívül...), szükséges volna, hogy a gondolat eljusson hozzá, hogy rendelkezésre álljon egy hely, ahol hitét gyakorolhatja, hogy találkozhat más emberekkel, akik társai lehetnek ebben. Csak a város teszi lehetővé az ember számára, hogy *másoktól különböző önmagára eszméljen, és ugyanakkor találkozzék más, a többiekől hozzá hasonlóan különböző lényekkel.*”

És kiegészítésül: „A városi élet szabadságot jelent, a szabadság pedig a személyes életmegnyilvánulások széles választási lehetőségére épül, a munkahelyek, a más emberekkel való érintkezés változatosságára – a választás lehetőségére egyrészt a dinamikus, magával ragadó élet, másrészt a névtelenség és elzárkózás között” (Victor Gruen).

Nem arról van szó, mintha a lakónegyedi ember mindebben nem részesülhetne – csak nem a lakónegyedben. A lakónegyed már az első perctől nyilvánvalóan képtelen ilyen szerepet betölteni, ha teljes egészében csak egyetlen funkció – a lakás – szolgálatára jött létre. Monofunkcionális környezetben értelmetlenség városi szabadságról beszélni, vagy egyáltalán feltételezni központi jelleget, városiasságot. Mindez logikus, hiszen – ahogy találóan jegyzi meg Oudin: „Valamely közösség centruma nem esik egybe feltétlenül a közösség funkcióival. Egy ipari város központja nem az a környék, ahol a legtöbb ipartelep van, ugyanúgy, ahogyan egy lakótelep központja sem ott van, ahol a legsűrűbb a

lakosság. Éppen ellenkezőleg – és ez létének értelme –, a centrum kiegészítő dimenziót nyújt a közösségnek.”

A hagyományos városközpont jellegzetessége, hogy egyebet is tartalmaz, mint amire az egyes egyének adott pillanatban szigorúan szüksége van, olyasmit is, amire esetleg soha nem is lesz szüksége. Tulajdonképpen ez azonos a változatossággal, csak más nézőpontból, az egyénből szemlélve (az egész város szempontjából szükséges áru- és szolgáltatás-, valamint létesítmény-skála egy része ugyanis az egyes egyén szempontjából törvényszerűen fölösleges). Ezt jelenti tehát az egyén számára a városi változatosság: a minden szükséges dolog meglétén túl fölöslegeseket is. Vagy inkább látszólag fölöslegeseket – mert „a látszólag jelentéktelen dolgok terén mutatkozó »felesleg« lényeges feltétele lehet a lakályos városnak” (Paulhans Peters) – s ezeket „melléktermékként” a vásárló használja, fogyasztja.

Melléktermék egy vásárlás során a kirakatok nézegetése, megállás egy kávézóban, egy véletlen találkozás, az urbanisztikai-építészeti tér, a városközpont szimbolikus értéke stb. Ismét Victor Gruent idézve: „Van egy mondás, mely azt tartja, hogy az életben a legjobb dolgok ingyen vannak. Ezeknek a legjobb dolgoknak egyike a véletlen találkozás egy másik emberi lényvel, ami a koncentráltabb és urbánusabb városokban mindennap előfordul, az utcákon, a parkokban, az üzletekben, buszokon, villamosokon. Ezek a véletlen találkozások általában a legértékesebbek is. Az anti-városban viszont nem jöhetnek létre, mert azok a helyek, melyek az alkalmat szolgáltatnák, egyszerűen nem léteznek.”

Szükségtelen bizonyítani, hogy egy új lakótelep, ahol a buszról (troliból, villamosról) leszállva az ember az önkiszolgáló élelmiszerüzletet „meglátogatva” általában csak egy zöldségesüzlet, egy kenyérüzlet és egy cukrászda mellett halad végig, otthonához pedig egy, szigorúan csak a gyalogosok minél gyorsabb átvonulását szolgáló „sétányon” jut el, összehasonlíthatatlanul kevesebb véletlen élményre ad alkalmat, mint a régi „belváros”, ahol egymást érik a legkülönbözőbb üzletek, szolgáltató egységek, művelődési intézmények, hivatalok, szórakozóhelyek stb. És majdnem ugyanekkor lenne a különbség akkor is, ha mindezek a létesítmények a lakónegyedekben is megtalálhatók lennének, de egymástól nagy térközzel elválasztott „komplexumok”-ba csoportosítva. Mert az urbanisztikai változatosság, a külső tér tipológiája szintén nem elhanyagolható tényező, bár itt részletesebben nem térhetünk ki rá. Mindenesetre a lényegét foglalja össze Lewis Mumford, amikor, utalva Le Corbusier-nek az elkülönített beépítésű városnegyedek létrejöttében játszott szerepére, a következőket írja: „Le Corbusier elkövette azt a hibát, hogy megfontolatlanul szakadást idézett elő olyan, az életet megkönnyítő feltételek között, amelyeknek topográfiai koncentrációja változatlanul a mindennapi élet lényeges tényezője.” Ezt a topográfiai koncentrációt próbálja helyreállítani számos elképzelés, például az utca szerepét újraértékelő hazai irányzat vagy a holland F. van Klingerén „agora”-tervei. Paulhans Peters a dronteni „agorá”-t írja le, mely „afelé törekszik – mint neve is mutatja –, hogy látogatóinak ne programot, hanem szabad cselekvési lehetőséget adjon. Alapjául az az elképzelés szolgált, hogy egy fedél alá hozza össze az azelőtt csak a szabad ég alatt elképzelhető tevékenységeket azokkal, amelyeket többnyire csak bizonyos napszakokban

és az épületek zárt terében gyakoroltak. Ezért van Drontenben együtt piac és színház, mindenféle sportlétesítmény és vendéglő, padok az üldögelni vágyóknak és nézőtér a filmvetítések közönségének, ezért találja meg benne helyét a hangversenyzenekar éppen úgy, mint a bisztró.”

Ilyenszerű megoldások, elképzelések újabban nagy számban keletkeznek. Segítségükkel mind a régi városközpontok továbbfejleszthetők, mind – ami ennél is ígéretesebb – az új lakónegyedek is kiegészíthetők, városi jelleg vihető beléjük, s egyúttal ellátottságuk is javítható. Ennek konkrét lehetőségeit azonban csak alapos, sok nehézséget leküzdeni kénytelen, de egyben a jövő évtizedek számára elengedhetetlenül fontos urbanisztikai stúdiumok tisztázhatják, s ez túllépi jelen írás kereteit, mely csupán a város–városközpont kapcsolat kérdéskörének mai helyzetét volt hivatott nagy vonalakban felvázolni.

Bibliográfia

- Kallmayer, Herbert: *Kernstruktur und Zentrumstruktur*. Baumeister 1969. 12. sz. 1638–1650.
Oudin, Bernard: *A város védelmében*. Bp. 1980.
Gruen, Victor: *The Heart of Our Cities*. Thames and Hudson, London 1965.
Peters, Paulhans: *A város az emberért. Védőbeszéd a városi élet mellett*. Bp. 1978.